

† Δημήτριος Β. Οικονομίδης (1909-2010), *Λαογραφικές αποστολές στην Ήπειρο από το 1951 έως το 1967*, († Demetrios Ekonomides (1909-2010), *Missions for Folklore Fieldwork in Epirus, 1951-1967*), ΕΚΕΕΛΑΑ, τόμ. 31-32.

Περίληψη

Προϊόν τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν τοῦ Δημητρίου Β. Οἰκονομίδη στήν Ήπειρο κατὰ τὰ ἔτη 1951-1967 εἶναι τὸ ὑλικὸ πού βρίσκεται κατατεθειμένο στὸ Κέντρο Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Συνίσταται σὲ 11 χειρόγραφα (5.318 συνολικὰ σελίδων) καὶ 750 ἠχογραφήσεις σὲ ταινίες μαγνητοφώνου καὶ ἀφορᾶ τὸν ὑλικὸ καὶ πνευματικὸ λαϊκὸ βίο καὶ πολιτισμὸ τῆς Ηπειροῦ.

Λέξεις κλειδιά: Ήπειρος, λαογραφικὲς ἀποστολές, δημοτικὰ τραγούδια, χοροί.

Κείμενο

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Ήπειρος ἦταν καὶ εἶναι γνωστὴ ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ πλουσιώτερα λαογραφικὰ καὶ γλωσσικὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ¹. Εἶναι ἀκόμα γνωστὸ ὅτι πολλοὶ ἐντόπιοι Ἡπειρωτὲς καταγίνονταν παλαιότερα καὶ καταγίνονται ὡς σήμερα νεώτεροι μὲ συλλογὲς καὶ δημοσιεύσεις λαογραφικῆς καὶ γλωσσικῆς ὕλης, ἀλλ' ἀρκετοὶ εἶναι οἱ διακεκριμένοι ἐντόπιοι πρὸ παντὸς ἐρευνητὲς τῆς πατρικῆς τῶν αὐτῆς κληρονομίας, ὅπως οἱ Χριστόφορος Περραιβός, Παναγιώτης Ἀραβαντινός, Κώστας Κρυστάλλης, Δημήτριος Εὐαγγελίδης, Γεώργιος Ἀναγνωστόπουλος, Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Πέτρος Φουρίκης, Δημήτριος Σάρρος, Ἰωάννης Λαμπρίδης, Ἀθανάσιος Παπαχαρίσης, Χρῖστος Σούλης, Κώστας Σκενδέρης, Γιάννης Μπενέκος. Ἀπὸ τοὺς νεωτέρους εἶναι ἡ Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, ἡ Αἰκατερίνη Οἰκονόμου, οἱ Εὐάγγελος Μπόγκας, Δημήτριος Σαλαμάγκας, Κώστας Μπεκιάρης, Νικόλαος Νίτσου, Σπύρος Στούπης, Σπύρος Μουσελίμης, Κώστας Λαζαρίδης, Κωνσταντῖνος Διαμάντης, Κωνσταντῖνος Μπέλλος, Ἀλέξανδρος Μαμμόπουλος, Ἄγγελος Παπακώστας, Κωνσταντῖνος Στεργιόπουλος, Βασίλειος Κανδύλης, Νίκος Κοσμᾶς, Γεώργιος Καραδημὸς καὶ ἄλλοι. Ἀπὸ τοὺς ξένους μνημονεύω τὸν Ἰωάννη Βογιατζίδη, τὸν Δημήτριο Λουκόπουλο, τὸν Cl. Fauriel, τὸν I. G. von Hahn, τὸν F. Rouqueville, τὸν P. Tšilef, τὸν I. Caragiani, τὸν Stadtmüller κ.ἄ.

Οἱ διευθύνοντες τὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο καὶ τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μετὰ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ἐσκέφθησαν ὅτι χρειαζόταν ν' ἀναληφθῆ ἔρευνα στὶς ἐπαρχίες τῆς χώρας ἀπὸ τοὺς

---

1. Βλ. καὶ Μέλπω Μερλιέ, *Ἡ μουσικὴ λαογραφία στὴν Ελλάδα*, δοκίμιο, [Ἀθῆναι] 1935, σ. 45.

συντάκτες έπιστήμονες ειδικούς, που έργαζόταν στα έν λόγω Ίνστιτούτα, έρευνα λαογραφική και γλωσσική.

Ίδιαίτερα, όταν τὸ 1927 τὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο, πὸν εἶχε ἰδρυθῆ τὸ 1918 ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Νικόλαο Γ. Πολίτη, ὑπήχθη στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, συγκροτήθηκε παράλληλα μουσικὸ τμήμα, στὸ ὁποῖο ένσωματώθηκε ἡ Ἐθνικὴ Μουσικὴ Συλλογὴ, ἰδρυμένη τὸ 1914 (Νόμ. 432) πάλι ἀπὸ τὸ Νικόλαο Γ. Πολίτη, γιὰ τὴ διάσωση καὶ περισυλλογὴ τῶν τραγουδιῶν, τῶν χορῶν (dances) καὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ 1937 ὁ τότε διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Γεώργιος Α. Μέγας ὑπέβαλε πρὸς συζήτηση στὴν Ἐφορευτικὴ ἀπὸ ἀκαδημαϊκοὺς Ἐπιτροπὴ ὑπόμνημα τοῦ μουσικολόγου Θερασύβουλου Γεωργιάδη, «διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Μουσικοῦ τοῦ Ἀρχείου Τμήματος καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν του μὲ τὴν ἀγορὰν τοῦ καταλληλοτέρου μηχανήματος, διὰ τὴν μηχανικὴν φωνοληψίαν τῶν λαϊκῶν μελωδιῶν». Τὸ 1939 ἀποκτήθηκε τὸ ἀπαραίτητο μηχανήμα, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξαν μουσικοὶ στὸ Ἀρχεῖο νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν. Τὸ 1947 τὸ μηχανήμα ἐξετάσθηκε ἀπὸ τεχνικὸ καὶ έντοπίστηκαν ἐλλείψεις του. Τὸ 1950 ἐπιτυχάνεται ἡ ἀπόσπαση ἀπὸ τὴ Μέση Ἐκπαίδευση τῶν μουσικῶν Σπύρου Περιστερῆ καὶ Σπύρου Σκιαδαρέση. Ἐγὼ ὡς φιλόλογος τότε ὑπηρετοῦσα στὸ Ἀρχεῖο ἀπὸ τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1948 καὶ συγχρόνως εἶχα ἐκλεγῆ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας².

Τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ ὁ Ἑλληνοαμερικανὸς φιλόλογος καθηγητὴς Δημήτριος Νοτόπουλος, ἔχοντας ἀναγκαῖα μηχανήματα φωνοληψίας, μὲ σκοπὸ νὰ συγκεντρώσῃ δημοτικὰ τραγούδια ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς χώρας μας. Τακτικὰ ἐπισκεπτόταν τὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο στὸ ὑπόγειο τοῦ κτηρίου τῆς Ἀκαδημίας, πὸν τότε ἀποκτοῦσε τὸ πρῶτο μαγνητόφωνο καὶ μ' αὐτὸ καὶ μὲ μιὰ γεννήτρια ἠλεκτρικοῦ ρεύματος τὸν Αὐγούστο τοῦ 1951 πῆγα, μαζί μὲ τὸν Σπύρο Περιστερῆ στὰ Ἰωάννινα, ἔπειτα ἀπὸ ἀπόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, πὸν εἶχε πρόεδρο τὸ Φίλιππο Δραγούμη, μὲ σκοπὸ τὴ συγκέντρωση λαογραφικῆς ὕλης καὶ ἰδιαίτερης καταγραφῆς σὲ ταινίες μαγνητοφώνου δημοτικῶν τραγουδιῶν ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ διαμένοντες πρόσφυγες Βορειοηπειρῶτες. Ἔτσι πραγματοποιήθηκε ἡ πρώτη, μετὰ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, λαογραφικὴ ἀποστολὴ, ὅπου κατέγραψα ποικίλου εἴδους λαογραφικὴ ὕλη σὲ τέσσερα τετράδια 417 σελίδων καὶ σὲ ταινίες μαγνητοφώνου τὴ μουσικὴ πολλῶν βορειοηπειρωτικῶν τραγουδιῶν, τῶν ὁποίων τὰ κείμενα ἔχω στὰ τετράδια αὐτά, πὸν κατέθεσα στὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο³.

---

2. Δημ. Β. Οἰκονομίδης, «Ἡ συνεργασία μου μὲ τὸν Γεώργιον Α. Μέγαν», *Λαογραφία*, τόμ. 40 (2004-2006), σ. 423-431.

3. ΚΛ (= Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), χφ. 1665 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης, Βόρειος Ἡπειρος [πρόσφυγες], 1951).

Όπως είναι γνωστό, τὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ ἀντιπροσωπευτικὰ καὶ ἐντυπωσιακὰ στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς τόπου. Γιὰ νὰ γίνῃ ὅμως μιὰ σωστὴ καὶ ὀλοκληρωμένη ἔρευνα τοῦ θέματος αὐτοῦ δὲν μπορεῖ νὰ περιορισθῇ κανεὶς καὶ νὰ στηριχθῇ ἀποκλειστικὰ στὶς γνώσεις ἑνὸς μόνο φιλόλογου λαογράφου ἐρευνητῆ, γιατί τὸ ἐν λόγω λαϊκὸ δημιούργημα σύγκειται τόσο ἀπὸ λόγια, δηλαδὴ κείμενο, ὅσο καὶ μουσική, ἢ ὅποια ἀδιάσπαστα συνδέεται μ' αὐτά. Ἐπομένως ἀπαραίτητη εἶναι, παράλληλα μὲ τὴ φιλολογικὴ λαογραφικὴ ἐξέτασή του, καὶ ἡ μουσικολογικὴ. Σπανίζει ὅμως ἕνας ἐπιστήμονας φιλόλογος λαογράφος νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ μουσικολόγος. Ἐξαίρεση γιὰ τὴ λαογραφία μας ἀποτελοῦν ὁ Samuel Baud-Bovy, ἡ Δέσποινα Μαζαράκη καὶ ὁ Γεώργιος Ἀμαργιαννάκης. Στὸ ἀπὸ τὸ 1918 ἰδρυμένο, ὅπως εἶπαμε, Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, πού ἀπὸ τὸ 1966 πῆρε διὰ νόμου τὸ ὄνομα «Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας» ὑπηρετήσαν ὡς συντάκτες μουσικοὶ οἱ Σπύρος Περιστέρης, Σπύρος Σκιαδαρέσης, Σταῦρος Καρακάσης, Γεώργιος Ἀμαργιαννάκης, Μαρία Ἀνδρουλάκη καὶ Εὐστάθιος Μακρῆς. Γιὰ τὴ σημαντικὴ συμβολὴ τοῦ Σπύρου Περιστέρη στὴ μουσικολογικὴ μελέτη τοῦ ἑλληνικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ τελευταίως ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ παραπάνω Κέντρο ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν τῆς Μουσικολογικῆς Συνάξεως πού πραγματοποιήθηκε στὶς 10 καὶ 11 Νοεμβρίου 2000 στὸ Μέγαρο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μὲ τίτλο: «Οἱ δύο ὄψεις τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς κληρονομιάς» πού ἐπιμελήθηκε ὁ ἐρευνητῆς-μουσικὸς τοῦ Κέντρου Εὐστάθιος Μακρῆς⁴. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ὁμιλία τοῦ Γεωργίου Ἀμαργιαννάκη μὲ τίτλο «Βυζαντινὴ μουσικὴ - δημοτικὸ τραγούδι: οἱ δύο ὄψεις τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς κληρονομιάς» καὶ τὴν ἔρευνα τῆς Μαρίας Ἀνδρουλάκη «Τὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι ὡς μουσικὴ ἐμπειρία, ἔκφραση καὶ δημιουργία. Μιὰ περιγραφικὴ προσέγγιση τῆς ἀλλαγῆς στὴ μουσικὴ πρακτικὴ», στὸν ἴδιο τόμο δημοσιεύτηκαν κι ἄλλες μουσικολογικὲς ἀνακοινώσεις ἀπὸ τοὺς Gerda Wolfram, Εὐστάθιο Μακρῆ, Μάρκο Δραγούμη, Γεώργιο Χατζηθεοδώρου, Παναγιώτη Σκούφη, Ἄννα-Μαρία Γιαννακοδήμου, κ.ἄ.

Ὡς ἐδῶ ἔκαμα λόγο γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀναγκαίαν ἔρευνα τῆς ἐνότητος λόγου καὶ μουσικῆς τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ. Σ' αὐτὰ πρέπει ἀκόμα νὰ προσθέσω ὅτι συχνότατα τὸ τραγούδι αὐτὸ χορεύεται κατὰ δύο τρόπους: φωνητικά, χωρὶς μουσικὰ ὄργανα, καὶ ὀργανικά, δηλαδὴ μὲ χρησιμοποίησι μουσικῶν ὀργάνων. Χρειαζόμαστε λοιπὸν ἄλλους δύο συντελεστὲς τῆς

4. Οἱ δύο ὄψεις τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς κληρονομιάς. Ἀφιέρωμα εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Περιστέρη, Πρακτικὰ τῆς Μουσικολογικῆς Συνάξεως πού πραγματοποιήθηκε στὶς 10 καὶ 11 Νοεμβρίου 2000 στὸ Μέγαρο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, (ἐπιμ. Εὐστάθιος Μακρῆς), Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2003.

ἀπαραίτητης ἔρευνάς του, τὸν χορογράφο καὶ τὸν ὀργανολόγο⁵. Καὶ ὀργανολόγος ἄριστος, μὲ πλούσια ιδιόκτητη συλλογὴ μουσικῶν ὀργάνων καὶ ἔμπεριστατωμένες μελέτες⁶, ἀπεδείχθη ὁ Φοῖβος Ἀνωγειανάκης, ἀλλὰ συστηματικὸ χορογράφο δὲν ἔχουμε. Σὲ ἄλλες χῶρες, ὅπως π.χ. στὴ Ρουμανία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πλῆθος σχετικῶν μὲ τὸ δημοτικὸ τραγούδι τῶν Ρουμάνων μουσικολογικῶν μελετῶν, δημοσιευμένων ἀπὸ διακεκριμένους ἐρευνητὲς σὲ πολυάριθμους τόμους τῶν περιοδικῶν *Revista de Folclor* καὶ *Studii și cercetări de istorie Literară și Folclor*, ἔχει προχωρήσει καὶ ἡ ἔρευνα τῶν λαϊκῶν χορῶν τόσο, ὥστε ὑπάρχουν καὶ εἰδικὰ συγγράμματα, στὰ ὁποῖα μὲ γραφικὰ σημάδια ἐξεικονίζονται οἱ διάφοροι παραδοσιακοί, ἐθνικοί, ὅπως λέγουν, χοροί (στὴ γλῶσσα τους, ὅπως καὶ οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι, ἔχουν καὶ χρησιμοποιοῦν τὴν ἑλληνικὴ λέξη *χορός* – *hora*). Σκίτσα μὲ παρουσίαση τῆς ποικιλίας τῶν κινήσεων τοῦ κορμιοῦ, τῆς κεφαλῆς, τῶν χεριῶν καὶ τῶν ποδιῶν τῶν χορευτῶν, καθενὸς χωριστά, πολλῶν μαζὶ συλλογικὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ντυμένων μὲ τὶς χωρικές φορεσιές τους, περιλαμβάνονται σὲ εἰδικὰ ἔργα. Σημαντικὲς σ' αὐτὰ τὰ συγγράμματα εἶναι καὶ οἱ εἰκόνες τῶν κατὰ τόπους παραδοσιακῶν ντόπιων ἢ ξενόφερτων μουσικῶν ὀργάνων.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξειδικευμένη αὐτὴ ἔρευνα, ποὺ ἀπαιτεῖ κυρίως εἰδικούς μουσικολόγους, ὀργανολόγους καὶ ζωγράφους-σκιτσογράφους, χρειάζεται νὰ καταγράφονται τὸ λεξιλόγιο ὅλων τῶν χορευτικῶν ἐκδηλώσεων, ὁ τόπος καὶ χρόνος ἐκτελέσεως τῶν χορῶν μὲ τὰ συνδεόμενα ἔθιμα, τὶς φωνές, κραυγές καθὼς καὶ τὶς βιογραφίες ὀργανοπαικτῶν καὶ χορευτῶν.

Ἐχρειάσθη νὰ ἀναφέρω ὅλα αὐτά, γιατί τὰ θεωρῶ ἀπαραίτητα γιὰ ἡμᾶς. Ἐρωτᾶται τί γινόταν πρὶν τὸ 1951, ὅταν δὲν ὑπῆρχαν τὰ σύγχρονα τεχνολογικὰ μέσα, ὅπως π.χ. τὸ μαγνητόφωνο, τὰ μηχανικὰ μέσα ἀποτυπώσεως τῶν ἐκδηλώσεων τῶν παραμυθᾶδων, τῶν χορευτῶν, τῶν διαφόρων ἐθνικῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἄλλων. Ἡ ἔρευνα γιὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια περιοριζόταν στὴ συλλογὴ τῶν κειμένων καὶ τὴ φιλολογικὴ καὶ αισθητικὴ τους ἐξέταση. Σήμερα, ὅταν εἶναι πάλι τέτοια, δὲν δικαιολογεῖται καὶ κατακρίνεται ὅσο κι ἂν ὁ φιλόλογος ἢ ἄλλος μελετητὴς προσκομίζῃ ἀρκετὰ καὶ πρωτότυπα στοιχεῖα στὴν ἔρευνα. Δυστυχῶς παρατηρεῖται ὅτι ἀρκετοὶ νεώτεροι κάνουν μελέτες δημοτικῶν τραγουδιῶν, χωρὶς νὰ συμβουλευόνται οὔτε νὰ λογαριάζουν τὴ «Μουσικὴ Ἐκλογή» τοῦ Κέντρου

---

5. Σταῦρος Καρακάσης, *Ἑλληνικὰ μουσικὰ ὄργανα, ἀρχαῖα, βυζαντινά, σύγχρονα*, μὲ 136 εἰκόνες, Ἀθήνα 1970, σ. 214.

6. Φοῖβος Ἀνωγειανάκης, *Ἑλληνικὰ λαϊκὰ μουσικὰ ὄργανα*, Ἀθήναι 1965. Τοῦ ἰδίου «Νεοελληνικὰ χορδοφῶνα. Τὸ λαγοῦτο», *Λαογραφία*, τόμ. 28 (1972), σ. 175-240 καὶ 21 πίνακες καὶ «Τὸ γενεαλογικὸ δένδρο ἑνὸς λαϊκοῦ μουσικοῦ», *Λαογραφία*, τόμ. 29 (1974), σ. 93-113.

Λαογραφίας (Γ' τόμος τοῦ 1968)⁷ καὶ τὶς «Δύο ὄψεις τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς κληρονομιάς» τοῦ 2003.

Μὲ τὶς μεθοδολογικὲς αὐτὲς ἀντιλήψεις ξεκίνησα τὶς λαογραφικὲς μου ἀποστολὲς στὴν Ἡπειρο. Εἶπα παραπάνω γιὰ τὴν πρώτη ἀποστολὴ μου στοὺς Βορειοηπειρωτὲς πρόσφυγες στὰ Γιάννενα, πού ἔμεναν σὲ ξύλινα καὶ ἀπὸ λαμαρίνα παραπήγματα.

Ὅταν ἀκούγαμε τὸ τραγούδι τοὺς χωρὶς ὄργανα μουσικά, ἀντιλαμβανόμαστε τὸ βαθὺ παράπονο καὶ τὴ λύπη, πού ξεχύνονταν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τους. Καὶ σ' αὐτὰ ἀκόμα τὰ γαμήλια κυριαρχεῖ ὁ ἴδιος θρηνώδης τόνος. «Τὸ τραγούδι εἶναι γιὰ νὰ βγαίνει τὸ ντέρτι μας, τὸ ντέρτι τὸ δικὸ μας καὶ τῆς πατρίδας μας. Ἡ λύπη μας εἶναι γιὰ τὴ σκλαβιά». Αὐτὰ μοῦ ἔλεγαν, καὶ τραγουδοῦσαν ὁμαδικά. Ἀπ' τὴν ὁμάδα ἕνας τὸ παίρνει *πρῶτος*. Αὐτὸς εἶναι ὁ *παρτής*, ὅπως τὸν λένε, καὶ *σηκωτής*. Ἐνας ἄλλος, *δεύτερος*, τὸ *γυρίζει*, δηλαδή τὸ ἐπαναλαμβάνει, ἀλλάζοντας κάπως τὸ σκοπὸ (ρυθμὸ) καὶ λέγεται *γυριστής* ἢ *κλώστης* καὶ μερικοὶ ἄλλοι τὸ *γεμίζουν*, δηλαδή συνοδεύουν τοὺς δυὸ προηγούμενους, κ' ἔτσι τὸ τραγούδι «πάει βρονταριά», δηλαδή ἐνδυναμώνεται. Λέγεται καὶ «*κάχτα* τὸ τραγούδι», δηλαδή *γεμίζει*. Ἐτσι ἡ ὁμάδα τῶν τραγουδιστῶν θυμίζει ἐκκλησιαστικὸ χορὸ, ὅπου προεξάρχει ὁ ἐπικεφαλῆς ψάλτης, πού τὸν συνοδεύουν καὶ τὸν ὑποβοηθοῦν οἱ ἰσοκράτες καὶ οἱ βοθητικοὶ ψάλτες. Σπανιώτερα τοὺς τραγουδιστὲς συνοδεύουν ὄργανοπαῖκτες. Κλαρίνο, βιολί καὶ λαοῦτο ἐλάχιστοι ξέρουν, γιὰτί, ὅταν τοὺς ρωτοῦσα ποιὸς εἶν' ὁ λόγος, μοῦ ἔλεγαν: «γύφτοι εἴμαστε μεῖς; αὐτὰ μόνο οἱ γύφτοι τὰ ξέρουν». Στοὺς γάμους καὶ στὶς πανηγύρεις ὁ λαὸς διασκεδάζει χορεύοντας ἢ ἀπλὰ παρακολουθεῖ τοὺς χορευτὲς. Οἱ γύφτοι ὄργανοπαῖκτες τώρα κάνουν τακίμι τριῶν, τὸν κλαριτζή, τὸ βιολιτζή καὶ τὸ λαουτιέρη. Τραγουδεῖ ὁ τελευταῖος πού παίζει λαοῦτο. Ὅταν δὲν τραγουδεῖ, κρατεῖ μὲ τὸ παίξιμο τὸ ρυθμὸ. Κάποτε τραγουδᾶ καὶ ὁ κλαριτζής. Ἐκτὸς ἀπὸ γαμήλια καὶ ἐρωτικὰ πολὺστιχα, τραγουδοῦν καὶ ἀκριτικά, παραλογές, κλέφτικα καὶ τῆς ξενιτειᾶς. Τὰ δίστιχα λείπουν. Στὰ τραγούδια ἐπικρατεῖ ὁ δεκαπεντασύλλαβος, ἀλλὰ σὲ μερικὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα μέτρα.

Ἐκτὸς τῶν τραγουδιῶν, ἔλεγαν αἰνίγματα, παροιμίες, παραδόσεις, παραμύθια, ἔδιναν πληροφορίες γιὰ ποικίλα ἔθιμα καὶ πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ των. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1958, μόνος τώρα, πῆγα καὶ συνάντησα τοὺς Βορειοηπειρωτὲς (γιὰ νὰ ὀλοκληρώσω τὴν ἔρευνά μου) στὴ Ρίζιανη (Ἅγιο Γεώργιο), Παραμυθιά, Ἡγουμενίτσα,

7. Γεώργ. Κ. Σπυριδάκης καὶ Σπυρίδ. Δ. Περιστέρης, *Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Μουσικὴ ἐκλογή*, Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ακαδημίας Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1968 [Φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση, ἐν Ἀθήναις 1999].

Πέρδικα και Κέρκυρα, όπου συγκέντρωσα ἐπὶ πλεόν ὕλη⁸. Γιὰ τὸ ἔργο τῆς ἀποστολῆς τοῦ 1951 ὁ Γ. Α. Μέγας ἐδημοσίευσε σχετικὸ ἄρθρο στὴν *Ἐπετηρίδα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*⁹.

Ἡ δεύτερη ἀποστολὴ μου ἔγινε δυὸ μῆνες τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1953 στὴν Κόνιτσα καὶ στὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς, ἰδιαίτερα στὴν Καστάνιανη καὶ στὴ Βούρμπιανη. Πλούσια ὑπῆρξε κ' ἐδῶ ἡ συλλογὴ μου, ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως τὴ γέννηση, τὸ γάμο καὶ τὴν τελευτή¹⁰. Ἐκτὸς τῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων, ἐκτὸς τῶν παραδόσεων καὶ τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων τῶν Κονιτσιωτῶν καὶ τῶν χωρικῶν τῶν ὄρεινῶν χωριῶν κοντὰ στὰ σύνορα μὲ τὴν Ἀλβανία, ἔκαμα ἔρευνα καὶ στοὺς ἐξορκισμοὺς καὶ τὰ λαϊκὰ ἰατροσόφια, μὲ δημοσίευσή των στὴν *Ἐπετηρίδα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου*¹¹.

Ἡ τρίτη ἀποστολὴ μου ἔγινε τὸν Ἰούλιο-Αὐγουστο τοῦ 1955, μαζί καὶ μὲ τὸ Σπύρο Περιστέρη. Πήγαμε στὴν Κοζάνη, τὰ Γρεβενά, τὸν Πεντάλοφο καὶ τ' ἄλλα χωριὰ τῆς περιοχῆς κι ἀνεβήκαμε στὴ Σαμαρίνα. Ὁ δρόμος χωμάτινος. Ἡ ἀνάβαση καὶ ἡ κατάβαση ἐπικίνδυνες. Ἐκτὸς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, κατέγραψα παραδόσεις καὶ ἱστορίες ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους, ποὺ ἔχαν μαζευτῆ ἐκεῖ τὸ καλοκαίρι, καὶ μᾶς ὑποδέχτηκαν μὲ τὶς δυὸ λέξεις *κρί, κρά*, δηλαδὴ θὰ φᾶμε κρέας καὶ θὰ πιοῦμε κρασί. Οὔτε γιὰ τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ ἐγράφη στὴν *Ἐπετηρίδα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου* σχετικὴ ἔκθεση, ἀλλὰ πολλὲς εἶναι οἱ σελίδες τοῦ λαογραφικοῦ χειρογράφου μου¹².

Ἡ ἀποστολὴ μου στὰ Σουλιωτοχώρια ἐπραγματοποιήθηκε τὸν Ἰούλιο καὶ Αὐγουστο τοῦ 1958¹³. Ἐκαμα ἔρευνα στὰ χωριὰ Γλυκὺ καὶ Ποταμιὰ στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Ἀχέροντα, ἔπειτα ἀνέβηκα ἀπὸ τὴν ἀπότομη Σκάλα τῆς Τζαβέλαινας στὰ χωριὰ Σαμονίβα, Αὐλότοπο, Τσαγγάρι, Κουκλιούς,

8. Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδης, *Τὰ βορειοηπειρωτικὰ τραγούδια. Τὰ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη*, Ἀθῆναι 1954. Τοῦ ἰδίου «Ἀπὸ τὴν βορειοηπειρωτικὴν λαογραφίαν», *Ἐπετηρίς τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 25 (1977-1980), σ. 47-103. Βλ. καὶ Σπυρίδων Δ. Περιστέρης, «Δημοτικὰ τραγούδια Δροπόλεως Βορείου Ἠπείρου», *Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 9-10 (1955-1957), σ. 105-133. ΚΛ χφ. 3919 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης, Βόρειος Ἠπειρος [πρόσφυγες], 1958).

9. Γ. Α. Μέγας, *Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 6 (1950-1951), σ. 329-330 καὶ ἐν *Λαογραφία*, τόμ. 14 (1952), σ. 362-363.

10. ΚΛ χφ. 1908 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης, Κόνιτσα, 1953).

11. Δημ. Β. Οἰκονομίδης, «Ἐξορκισμοὶ καὶ ἰατροσόφια ἐξ ἠπειρωτικοῦ χειρογράφου», *Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 8 (1953-1954), Ἀθῆναι 1956, σ. 14-40. (Περιλαμβάνονται ἐξορκισμοὶ 44, καὶ ὀνόματα χόρτων καὶ βοτάνων ποὺ χρησιμεύουν γιὰ τὴν θεραπεία διαφόρων νόσων).

12. ΚΛ χφ. 2154 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης, Πεντάλοφος Κοζάνης καὶ γειτονικὰ χωριὰ, περιοχὴ Γρεβενῶν, 1955).

13. Δημ. Β. Οἰκονομίδης, «Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια», *Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 11-12 (1958-1959), σ. 270-277. ΚΛ χφ. 2277 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης, περιοχὴ Σουλίου, 1958).

Φροσύνη καὶ Ἁγία Κυριακή. Περιέγραψα τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν αὐτῶν. Δυὸ- τρία σπίτια τῆς Σαμονίβας διασώζουν μερικῶς τὸν τύπο τῆς παλαιᾶς Σουλιώτικης κατοικίας. Ἡ οἰκία Τζαβέλα ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ τίς ἄλλες. Πλήθος τραγουδιῶν, κυρίως κλέφτικων καὶ καλοὺς τραγουδιστὲς συνάντησα στὸ χωριὸ Αὐλότοπο, ὅπου κατέγραψα καὶ 30 παραμύθια ἀπὸ στόματος τῆς Χρύσως Τάση Πήλιου καὶ τοῦ ἐγγόνου της, ὁ ὁποῖος εἶχε μιὰ ἔντονη διηγηματικὴ ἰκανότητα. Τὸ χωριὸ Τσαγγάρι εἶναι ποιμενικὸς συνοικισμὸς μὲ λίγα χωράφια. Στὰ παραπάνω χωριὰ ἠχογράφησα 170 μελωδίες τραγουδιῶν σὲ ταινίες μαγνητοφώνου. Στὰ ἀνατολικά χωριὰ τῆς Λάκκας Σουλίου εἶχε κάμει λαογραφικὴ ἀποστολὴ ὁ δημοδιδάσκαλος Δημήτριος Λουκόπουλος, κατ' ἐντολὴ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, τὸ 1933¹⁴, καὶ γλωσσικὴ ὁ Εὐάγγελος Μπόγκας ἐκ μέρους τῆς «Γλωσσικῆς Ἐταιρείας».

Ἀκολούθησε ἀποστολὴ μου στὰ χωριὰ τῆς πρώην ἐπαρχίας Μαλακασίου (14 Ἰούλη-12 Αὐγούστου τοῦ 1959)¹⁵ στὰ Χουλιαροχώρια Βαπτιστή, Χαροκόπου, Ποτιστική, Πετροβούνι¹⁶, Κέδρος, Μιχαλίτσι καὶ Πράμαντα (τέως Βεσταβέτσι). Γιὰ τὰ χωριὰ αὐτὰ ὑπάρχουν τοπωνυμικὲς μελέτες τῶν Γεωργ. Αναγνωστοπούλου, Κωνστ. Στεργιοπούλου καὶ Κωνστ. Μέρτζιου, ἀλλὰ ἔλειπε συλλογὴ καὶ ἠχογράφηση λαϊκῆς μουσικῆς. Κατέγραψα σὲ 610 σελίδες ποικίλο ὕλικό, ἠχογράφησα 114 μελωδίες κλέφτικων καὶ μοιρολογιῶν¹⁷. Τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου λέγονται σχετικὰ τραγούδια τὰ κὸ λ ι ν τ α ἢ ὁ Λά ζ α ρ ο ς. Σὲ ὠρισμένες γιορτὲς ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ χορὸς κ ὦ κ λ ε ς. Παραμύθια καὶ εὐτράπελες διηγήσεις ἔχω στὴ συλλογὴ μου. Ἀπὸ τίς παραδόσεις πολυπληθεῖς ἀναφέρονται στὰ ἡ σ κ ι ὠ μ α τ α καὶ στοὺς β ρ ι κ ὸ λ α κ ε ς. Ἀπὸ τὰ μετεωρολογικὰ ἔθιμα σημαντικὰ εἶναι ὅσα λέγονται γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τῆς χάλαζας.

Τὸ 1960 δὲν ἐπραγματοποιήθηκε ἡ ἀποστολὴ μου, διότι ἀσθένησα καὶ ἐπέστρεψα στὴν Ἀθήνα. Ἐγίνε ὅμως τὸν ἄλλο χρόνο τὸν Ἰούλιο-Αὐγούστο τοῦ 1961¹⁸. Ἐκάμα συλλογὴ ὕλης καὶ ἔρευνα στὰ Κατσανοχώρια, δηλαδὴ στὴν Αετορράχη, Ἑλληνικὸ (πρώην Λοζέτσι), Κορούζιανη, Κωστήτσι, Καλέντζι, Πλέσια, Πάτερο, Πηγάδια (πρώην Βαλτσιώρα), Νίστορα καὶ Φορτόσι, πού οἱ κάτοικοί του λέγονται Κατσάνοι. Τὴ λαογραφικὴ ὕλη

14. ΚΛ χφ. 976 (Δημ. Λουκόπουλος, Σούλι, 1933).

15. Δημ. Β. Οικονομίδης, «Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ χωριὰ τῆς πρώην ἐπαρχίας Μαλακασίου Ἠπείρου», ὁ.π., σ. 313-320.

16. Ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτὸ προήλθε ἡ μελέτη μου «Τὰ κουδαρίτικα τοῦ Πετροβουνίου», *Ἀθηνᾶ*, τόμ. 64 (1960), σ. 169-180.

17. ΚΛ χφ. 2302 (Δημ. Β. Οικονομίδης, περιοχὴ πρώην ἐπαρχίας Μαλακασίου Ἰωαννίνων, 1959).

18. Βλ. Δημ. Β. Οικονομίδης, «Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ Κατσανοχώρια Ἠπείρου», *Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 13-14 (1962), σ. 389-400.

κατέγραψα σὲ 512 σελίδες, σχήματος 8^{ου} μεγάλου¹⁹. Σημαντικὸς εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀκριτικῶν ἐδῶ τραγουδιῶν καὶ τῶν παραλογῶν (ballades), τοπικὸ χρῶμα ἔχουν τὰ Λαζαρικά. Τὰ τυποποιημένα τῆς περιοχῆς μοιρολόγια εἶναι λιγώτερα, συγκριτικὰ μὲ τὰ πολυάριθμα τῶν Πραμάντων καὶ τῶν Χουλιαροχωριῶν, ἀλλὰ δὲν ὑστεροῦν ποιητικά. Τοπικὰ χαρακτηριστικὰ παρατήρησα στὸ χορὸ καὶ στὸ τραγούδι μὲ τὸ ὄνομα «καγκελάρης». Ἰδιαίτερης σημασίας εἶναι οἱ παραδόσεις γιὰ στοιχειωμένους τόπους, τὸν οἰκουρὸ ὄφι, τὶς καλότυχες (νεράϊδες), τοὺς θησαυρούς, τὸ διάβολο καὶ τοὺς ἀγίους. Χαρακτηριστικὲς οἱ μὲ τὸν ἅγιο Χριστόφορο. Ἰδιαίτερο χρῶμα ἔχουν τὰ πολλὰ λατρευτικὰ ἔθιμα. Στὸ χωριὸ Πλέσια ἀνάμεσα σὲ πλατάνια εἶδα τὸ σπίτι τοῦ Παπαδιαμαντόπουλου, πού σκοτώθηκε στὴν ἡρωϊκὴ ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου, πού ὁ γιὸς του ἔζησε καὶ ἔδρασε ὡς ποιητῆς στὸ Παρίσι μὲ τ' ὄνομα Jean Moréas.

Τὸν Ἰούλιο καὶ Αὐγουστο τοῦ 1962 ἡ ἀποστολὴ μου ἦταν στὸ Δυτικὸ Ζαγόρι²⁰, στὸ ὁποῖο περιλαμβάνονται τὰ χωριά Πάπιγγο, Ἀρίστη, Ἅγιος Μηνᾶς καὶ Βίκος (πρῶην Βετσικό). Σὲ 592 σελίδες μεγάλου σχήματος κατέγραψα ποικίλη ὕλη²¹. Ἀπὸ τὸν ὑλικὸ τοῦ λαοῦ βίο τοπικῆς ιδιομορφίας εἶναι τὰ σπίτια, πού ὁ ἐρευνητῆς μπορεῖ νὰ μελετήσῃ καλύτερα στὸ Πάπιγγο, ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ καθηγητῆ τῆς γλωσσολογίας Γεωργ. Ἀναγνωστόπουλου: Τὰ περισσότερα σπίτια εἶναι διώροφα, πλατυμέτωπα, μὲ στέγη ἐπικλινῆ, σκεπασμένη μὲ πλάκες ἀπὸ σχιστόλιθο. Ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καὶ οἱ τροφές, ἰδιαίτερα τῆς πέστροφας. Ἐξαιρετικὰ εἶναι τὰ γαμήλια καὶ τὰ κλέφτικα ἄσματα. Ἀπὸ τὶς λαϊκὲς διηγήσεις (παραδόσεις) ἰδιαίτερη διάδοση ἔχουν οἱ μὲ τὴ δρακόλιμνη τοῦ Πάπιγκου καὶ τὴ δρακόλιμνη τοῦ Σμόλικα. Στὸ κεφάλαιο τῶν ὀνομάτων οἱ κάτοικοι γιὰ τὶς γυναικὲς προτιμοῦν τὰ ἀρχαῖα.

Τὸν Ἰούλιο καὶ Αὐγουστο τοῦ 1963²², πῆγα στὰ χωριά Βραδέτο, Κουκούλι, Καπέσοβο, Τσεπέλοβο καὶ Σκαμνέλι. Ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα εἶναι τὸ Τσεπέλοβο καὶ τὸ Σκαμνέλι. Στὸ Τσεπέλοβο, πού εἶδα ἀκόμα καὶ τριώροφο σπίτι, φωτογράφισα κ' ἔκαμα ἔρευνα σὲ τοιχογραφίες παλαιῶν ἀρχοντικῶν. Πολλὰ κυρίως λατρευτικὰ ἔθιμα συνέλεξα κ' ἐμελέτησα στὸ Σκαμνέλι.

---

19. ΚΛ χφ. 2382 (Δημ. Β. Οικονομίδης, περιοχὴ Κατσανοχωριῶν Ἰωαννίνων, 1961).

20. Δημ. Β. Οικονομίδης, «Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν περιοχὴν Δυτ. Ζαγορίου Ἠπείρου», *Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ακαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 15-16 (1964), σ. 245-259.

21. ΚΛ χφ. 2453 (Δημ. Β. Οικονομίδης, περιοχὴ Δυτ. Ζαγορίου Ἰωαννίνων, 1962).

22. Δημ. Β. Οικονομίδης, «Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ χωριά τοῦ Κεντρικοῦ Ζαγορίου Ἠπείρου», *Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ακαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 15-16 (1964), σ. 321-337. ΚΛ χφ. 2753 (Δημ. Β. Οικονομίδης, περιοχὴ Κεντρικοῦ Ζαγορίου Ἰωαννίνων, 1963).

Τὸν Ἰούλιο καὶ Αὐγουστο τοῦ 1965²³ ἔκαμα συλλογὴ λαογραφικὴ στὰ χωριὰ Πωγωνιανή, Ποντικάτες, Δολὸ καὶ Δελβινάκι. Ποικίλη εἶναι ἡ ὕλη ποὺ περιλαμβάνεται στὸ χειρόγραφο μου. Ἀξιόλογο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ τοπικὴ τῶν γυναικῶν ἐνδυμασία, ὅταν χορεύουν, μὲ ἐπικράτηση τοῦ λευκοῦ χρώματος. Ἀκολούθησε ἡ ἔρευνά μου στὸ Μονοδένρι καὶ τὴ Βίτσα Ζαγορίου²⁴.

Τελειώνοντας τὰ λίγα αὐτά, νομίζω ὅτι ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ πλήρως τὴ σύνθεση λαογραφικοῦ ἔργου γενικῶς τῆς Ἡπείρου, ὀφείλει νὰ ἔχῃ γνώση, ἂν ὄχι ὅλων, ὅμως τῶν σημαντικωτέρων μέχρι σήμερα σχετικῶν δημοσιευμάτων, ἐντόπιων καὶ ξένων ἐρευνητῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν χειρογράφων μου καὶ τῶν σὲ ταινίες μαγνητοφώνου ἀποτυπωμένων στοιχείων τοῦ ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ τῆς Ἡπείρου λαϊκοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ, ποὺ βρίσκονται στὸ Κέντρο Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Εἶναι 4.000 σελίδες καὶ 750 ἠχογραφήσεις, σύμφωνα μὲ καταμέτρηση τοῦ μετὰ τὸν Γ. Ἀ. Μέγα διευθυντῆ τοῦ Ἀρχείου Γ. Σπυριδάκη²⁵.

---

23. Δημ. Β. Οἰκονομίδης, «Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ Πωγώνιον Ἡπείρου», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν [πρῶν Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου]*, τόμ. 18-19 (1965-1966), σ. 202-225. ΚΛ χφ. 2956 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης, Πωγωνιανή, Δελβινάκι Ἰωαννίνων, 1965).

24. Δημ. Β. Οἰκονομίδης, «Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς Μονοδένδριον καὶ Βίτσα Ζαγορίου Ἡπείρου», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν [πρῶν Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου]*, τόμ. 18-19 (1965-1966), σ. 271-290. ΚΛ χφ. 3014 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης, Βίτσα καὶ Μονοδένδρι Ζαγορίου Ἰωαννίνων, 1965).

25. Σύμφωνα μὲ καταμέτρηση ποὺ πραγματοποιήσαμε μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἄρθρου τοῦ Δημ. Β. Οἰκονομίδη πρόκειται γιὰ 5.318 χειρόγραφες σελίδες [Εὐάγγ. Καραμανέζ].